

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЗМІСТОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ШКІЛЬНОГО СВЯТА В ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ ПЕДАГОГІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ ст.

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 44(1), с. 61—65

Визначено, що вітчизняні педагоги, громадські діячі другої половини ХІХ — початку ХХ ст. (К. Ушинський, М. Пирогов, С. Русова, Я. Чепіга та ін.) у своїх працях обстоювали ідею виховання учнів на гуманістичному принципі. На противагу загальноімперській системі виховання, яка ґрунтувалася на релігійно-монархічних засадах, вони порушували проблему виховання підростаючого покоління на національній основі. Особливу увагу вітчизняні педагоги приділяли шкільному святу як засобу виховання підростаючого покоління.

Однією з актуальних проблем на сучасному етапі розвитку суспільства є виховання підростаючого покоління, яке потребує пріоритетності уваги до нього з боку держави. Про це, зокрема, йдеться в Національній доктрині розвитку освіти (2002), Програмі розвитку виховання в системі освіти України на 2003–2012 роки (2003) та низці інших вітчизняних нормативних документах [1–3]. У них наголошено на необхідності виховання підростаючого покоління на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях, обрядах, багатовіковій виховній спадщині, духовності. Наповнення цього процесу реальним змістом потребує окремого наукового дослідження історико-педагогічного досвіду минулого.

Певною мірою розглянуту проблему зачіпають сучасні українські вчені (Н. Антонець, Л. Березівська, Є. Коваленко, І. Пінчук, О. Сухомлинська та ін.) в руслі досліджуваних ними питань, зокрема, внесок вітчизняних педагогів у розвиток освіти й виховання [4–8]. Проте недостатньо дослідженою залишається проблема шкільного свята як засобу виховання учнів у творчій спадщині вітчиз-

няних педагогів другої половини ХІХ — початку ХХ ст.

Систематизуємо погляди вітчизняних педагогів, громадських діячів другої половини ХІХ — початку ХХ ст., зокрема, К. Ушинського, М. Пирогова, С. Русової, Я. Чепіги щодо шкільного свята як засобу виховання учнів.

Наше завдання полягає у розкритті організаційно-змістових характеристик шкільного свята в інтерпретаціях вітчизняних педагогів розглянутого періоду.

У досліджуваний період російське панування в Україні гальмувало розвиток української культури. Політика імперської влади спрямовувалася на заперечення самого факту існування української культури, школи і мови. За таких суспільно-політичних умов освіта узгоджувалася з російським законодавством і контролювалася урядом. Школа для української дитини була чужою і за змістом, і методами навчання й виховання. Головною метою виховання в навчальних закладах була ідея виховання молоді в релігійно-монархічному дусі, тобто вірності царю і Вітчизні (Російській імперії) та поваги до сім'ї. Як зазначає О. Сухомлинська

у праці “Цінності в історії розвитку школи в Україні”, у школі в цей період головними цінностями для молоді була тріада: самодержавність, православ'я, народність, що виступали в єдності як ідеал служіння імперії і були взірцем, найвищою моральною цінністю [13, 3].

Видатні педагоги другої половини XIX — початку XX ст., зокрема М. Пирогов, К. Ушинський, С. Русова, Я. Чепіга у своїх працях на противагу офіційній доктрині відстоювали християнські, загальнолюдські й національні цінності, духовно-моральні ідеали, що лягли в основу їх творчого доробку. Саме вони активно порушували й обговорювали в широких колах громадськості актуальні питання щодо виховання підростаючого покоління, пропонували шляхи вирішення найгостріших педагогічних проблем, розробляли наукову педагогічну теорію, зокрема засади проведення дитячих свят.

Як теоретик у галузі педагогіки і організатор народної освіти М. Пирогов стверджував, що вихованню належить відповідальна роль у житті суспільства в цілому і кожної особистості зокрема, що від нього значною мірою залежить майбутнє людини. Одним із поширених засобів виховання, зокрема національного, на його переконання, було шкільне свято. Наприклад, про вплив літературно-музичних ранків, вечорів на виховання дітей М. Пирогов повідав у праці “О цели литературных бесед в гимназиях” (1861) [11, 79–83]. У статті “Быть и казаться” відомий діяч громадсько-педагогічної думки кінця XIX ст. наголошував на необхідності виховання дитини внутрішньою зібраною, чесною і правдивою, вільною від зовнішньопоказного, несправжнього, звертає увагу на організацію дитячих вистав. Він зазначав: “І вдома, і в навчальних закладах можна і навіть потрібно дозволяти дітям, від 12 до 14 років, вивчати вибрані ролі з різних п'єс, що сприятиме вдосконаленню мови і чіткості висловлювання думок” [10, 81].

Водночас у цій самій статті М. Пирогов засуджує дитячі театри, дитячі бали. Він підкреслював: “Вилучаючи безперестанно дитину з її власного духовного буття, переносючи

її дедалі частіше в нашу сферу, змушуючи її і дивитися, і розуміти по-нашому, ми, нарешті, досягаємо одного — вона починає нам здаватися не тим, чим вона є” [10, 82].

Водночас він давав пораду матерям, аби ті “йшли самі за куліси дитячого життя і спостерігали звідти за першою промовою, першими рухами своєї дитини” [10, 83]. У статті автор висував ідеал “виховання щирості в душі дитини”, аби вона, “розвиваючись і поповнюючись, не роздвоювалася і не втрачала своєї щирості” [10, 87].

Хоча у працях ученого проблема шкільного свята розглядалася в контексті розвитку загальноімперської системи освіти, він завжди відстоював природне право кожного народу мати свою національну школу і національну систему виховання [10, 90].

В основі педагогічної системи видатного вітчизняного дидактика і педагога-методиста К. Ушинського лежить ідея народності виховання, тобто виховання в школярів патріотизму та громадянських якостей. Педагог вважав головним завданням школи — виховання в учнів високих почуттів любові й відданості народові. Великого значення у зв'язку з цим він надавав вивченню вітчизняної історії, рідної мови, літератури і особливо фольклору. Дитячим святам надавав особливого значення: “Нехай кожен, — писав К. Ушинський, — пригадає своє дитинство, і він побачить, що свято для дитини зовсім не те, що для нас, що це справжня подія в річному дитячому житті і що дитина лічить свої дні від свята до свята, як ми лічимо свої роки від однієї важливої події нашого життя до іншої. Церква зі своїми урочистими обрядами, природа зі своїми річними змінами і сім'я зі своїми святковими звичаями, розвагами й турботами — ось три елементи, які осягають у моїй пам'яті кожне свято мого дитинства. І яке тьмяне й сіре було б це дитинство, коли б з нього викинути свята! Для дитини світле свято і весна, Різдво і зима, Спас і стиглі плоди, Трійця і зелені берізки зливаються в одне могутнє враження, свіже й повне життя” [14, 320–321].

У руслі досліджуваної проблеми заслуговують на увагу педагогічні погляди видатного діяча національно-визвольного руху

С. Русової, яка основою змісту навчально-виховного процесу в дошкільних навчальних закладах та школах вважала дитячі свята. У праці “Позашкільна освіта” (1912) вона зауважувала: “Якщо додати до цього наукового змісту позашкільної освіти ще розвиток мистецьких змагань — співи, театр, малювання, шкільні свята — то і побачимо, що вона справді виховує гармонійно розвинутих і серцем і розумом людей, дає змогу розвинути усі свої духовні творчі сили” [12]. У праці “Національна школа” (1913) С. Русова наголошувала на важливому виховному значенні проведення дитячого свята, постановки Вертепу на Різдвяні свята [12, 80].

У рукописі “Оповідання для малих дітей” (1913) С. Русова підкреслювала, що особливе значення для національного виховання і дітей, і дорослих мають народні й дитячі свята. Педагог звертала увагу на недостатнє вивчення проблеми шкільного свята у той період і одночасно наголошувала на необхідності звернутися до практики проведення таких свят у японців, зокрема релігійних, історичних, етнографічних. С. Русова стверджувала, що саме в українській народній космології і термінології свят є багато торжеств, які пов’язані з шануванням сил природи і пір року. Наприклад, звичай колядування — на Різдвяні свята, русальні дні проводяться весною, влаштування влітку свята Івана Купала та ін. Проте, на жаль, у цей період різні національні утиски з боку російського уряду значно відбилися на розвитку таких свят. Адже подібні дитячі свята українського колориту заборонялися, переслідувалися тощо урядом, оскільки саме в них, як зазначала С. Русова, “приховано багато архаїчно патріотичної краси”. Вона наголошувала на необхідності записувати зазначені народні свята в шкільні календарі і святкувати їх. Приводів для дитячих свят, на її думку, було безліч. Наприклад, кожна пора року може мати своє свято — весняне (у квітні, коли усі сади білим цвітом красуються, коли на луках скрізь розпускаються пахучі фіалки, можна влаштовувати свято квітів), влітку — свято жнив, восени — свято овочів, Різдвяне свято — взимку. Діти повинні самі влаштовувати ці свята, підбира-

ти разом з керівниками матеріал для пісень, декламації, самі прикрашати класи, запрошувати на урочистості приятелів, упорядковувати товариський чай-сніданок. Просвітниця зауважувала, що саме така організація свята зумовлює велику активність з боку дітей, об’єднує їх почуттям спільної мети. Свята по школах можуть мати історичний привід, загальноісторичний і місцевий — день відкриття “Просвіти”, школи, день оголошення України незалежною республікою, Шевченківські дні, дні народження видатних поетів і діячів. На таких святах зазвичай має доповідатися про культурне і політичне значення тієї чи іншої історичної події, про діяльність поета чи діяча. Також має практикуватися впорядкування шкільного хору, деколи — похід з національними емблемами і театральна вистава. В організації дитячих свят мають брати участь школа, просвіти, театральні гуртки, хор та інші організації, але усі вони повинні прагнути виконувати одне завдання — якнайкраще з національного, педагогічного, естетичного боку влаштувати свято. Красиво, цікаво підготовлено таке свято робить приємне враження [12, 84–85].

Видатний український педагог, громадський діяч Я. Чепіга у своїх дослідженнях також приділяв увагу проблемі виховання дітей та молоді, формуванню національної свідомості дитини. Серед поширених засобів виховання підростаючого покоління він окремо виділяв шкільні свята. Педагог зазначав, що кожне проведене шкільне свято насамперед є святом учнів. Діти самі повинні скласти програму, відібрати та проаналізувати матеріал відповідно до тематики свята. Саме такий процес, здійснений ними, додає учням душевної радості, творчого запалу, і тоді свято є їхньою гордістю, частиною їхньої душі, їхньої праці й творчості [15, 237–238]. У своїй статті “Коза-Дерева” М. Лисенка в школі” (1913) педагог писав, що кожного року йому доводилося впорядковувати декілька шкільних свят: “Турботна це річ, але яка велика нагорода випадає упорядникові, коли заблищать сотні дитячих оченят цікавістю і захопленням, коли вдячна дитина стиха, ніби соромлячись, промовить: “Дякую

Вам!” [9, 39]. Далі він наголошував: “Для самої дитини шкільне свято є світлим промінням в нудній шкільній праці” [9, 39]. У статті він розповідав про те, як діти грали виставу М. Лисенка “Коза-Дерева”: “Діти грали так, як можуть це робити тільки вони, зі всією дитячою щирістю, відверті, не виставляючи ні себе, ні голосу, ні гри. Кожен робив важливу відповідальну справу, якій цілком віддавався” [9, 41]. На дитяче свято прийшли поважні особи міста, батьки, сусіди, родичі, товариші і знайомі. Як зазначено в статті, вистава усім дуже сподобалася. Сам педагог говорив про казку-оперу: “Скільки тут живого, народного, близького душі дитини” [9, 41].

Я. Чепіга рекомендував влаштовувати у школі свята природи, в яких головну участь в організації повинні брати природничі гуртки [16, 30]. Педагог звертав увагу на те, що потрібно залучати дітей до прикрашання й оздоблювання школи перед такими святами. Далі він зауважував, що кожне шкільне свято має бути святом дітей, їхнім витвором, результатом їхніх зусиль, їхньої творчості. Кожне свято потрібно обмірковувати вчителів спільно з учнями, розглянути всі дрібниці і дати кожному доручення. Свято викличе багато дитячої вигадливості, й результати дадуть почуття привабливості від такого вигляду школи [16, 38–39]. Я. Чепіга стверджував, що шкільні свята варто поєднувати з важливими моментами в житті школи — не з релігійними святами, як це було в старій школі, а з святами громадського й політичного життя [16, 43].

Отже, в основі педагогічних поглядів видатних педагогів другої половини XIX — початку XX ст. та освітніх діячів, зокрема К. Ушинського, М. Пирогова, С. Русової, Я. Чепіги, лежить ідея використання шкільного свята як дієвого засобу виховання підростаючого покоління. Зокрема, М. Пирогов у своїх педагогічних працях звертав увагу на організацію та виховний вплив на дітей літературно-музичних ранків, вечорів, вистав. К. Ушинський наголошував на виховному значенні свят для дитини, зокрема релігійних, природничих, сімейних. С. Русова приділяла значну увагу організації дитячих свят на національних, загальнолюдських за-

садах. Я. Чепіга, окрім зазначених аспектів, надавав великого значення саме ролі учителів, батьків, громадськості в організації дитячого свята.

Ці педагоги доводили, що добре організовані змістовні свята на національних, демократичних, гуманістичних, релігійних засадах сприяють вихованню творчої, правдивої, духовно багатой, гармонійно розвиненої дитини, майбутнього громадянина держави.

На нашу думку, педагогічні ідеї, висунуті видатними вітчизняними педагогами щодо організації та проведення шкільних свят, актуалізуються і нині в навчально-виховному процесі української школи.

Оскільки у статті ми розкрили не всі аспекти досліджуваної проблеми, потребує вивчення розвиток ідей про шкільне свято в зарубіжній педагогічній думці, про що й розглядатиметься в наступних публікаціях.

Література

1. Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”). — К.: Райдуга, 1994. — 61 с.
2. Національна доктрина розвитку освіти України // Журавський В. І. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. — К.: Ін Юре, 2003.
3. Програма розвитку виховання в системі України на 2003–2012 роки / Національна програма виховання дітей і молоді в Україні: стан та перспективи: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (15–17 травня). — Херсон, 2003. — 125 с.
4. Антоненко Н. Б. Русова Софія Федорівна (1856–1940): [Педагог, громад. діячка, просвітителька] // Українська педагогіка в персоналіях: у 2 кн.: навч. посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської. — К.: Либідь, 2005. — Кн. 2. — С. 136–145.
5. Березівська Л. Д. Ушинський Костянтин Дмитрович / Л. Д. Березівська // Українська педагогіка в персоналіях: у 2 кн. Кн. 1: навч. посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської. — К.: Либідь, 2005. — С. 284–292.
6. Березівська Л. Д. Чепіга (Зеленкевич) Я. Ф. Вибрані педагогічні твори: навч. посіб. [упор., наук. ред. Л. Д. Березівська / Ін-т педагогіки АПН України]. — Харків: ОВС, 2006. — 328 с.
7. Коваленко Є. І., Пінчук І. М. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової / Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук / за ред. Є. І. Коваленко. — Ніжин: НДПІ, 1998. — 214 с.

8. Сухомлинська О. В. Русова в контексті розвитку педагогічної думки / О. В. Сухомлинська // Початкова школа. — 1996. — № 9. — С. 54.

9. Звич Я. "Коза-Дерева" М. В. Лисенка в школі / Я. Звич // Світло. — 1913. — № 7. — С. 39–43.

10. Пирогов Н. И. Быть и казаться / Н. И. Пирогов [Сочинения. Педагогические и публицистические статьи]. — Т. 1–2. — Т. 1. — К., 1910. — 962 с.

11. Пирогов Н. И. О цели литературных бесед в гимназиях / Н. И. Пирогов [Собрание литературно-педагогических статей Н. И. Пирогова, вышедших в управление его Киевским учебным округом (1858–1861)]. — К., 1861. — 252 с.

12. Русова С. Ф. Національна школа // Центральный державный архив вищих органов власти та управління України, ф. 3889, оп. 1, спр. 9. — 85 арк.

13. Сухомлинська О. В. Цінності в історії розвитку школи в Україні // Цінності освіти і виховання: [наук.-

метод. зб. за заг. ред. О. В. Сухомлинської] / О. В. Сухомлинська. — К., 1997. — С. 3–8.

14. Ушинский К. Д. [Собрание сочинений: в 6 т.]. — М. — Л.: АПН РСФСР, 1949. — Т. 6. [Родное слово. Книга для детей: год первый и второй. Родное слово. Книга для учащихся]. — 446 с.

15. Чепіга (Зеленкевич) Я. Ф. Вибрані педагогічні твори: навч. посіб. [упор., наук. ред. Л. Д. Березівська / Ін-т педагогіки АПН України]. — Харків: ОВС, 2006. — С. 237–238.

16. Чепіга Я. Соціальне виховання як елемент трудової школи. Форми соціального виховання. Прикраси школи. Шкільні свята // Азбука трудового виховання й освіти. Основи організації трудової школи з методологією початкового навчання: [Підруч. для працівників різних установ соц. вих., студентів ін-тів народної освіти і учнів пед. шкіл] / Я. Чепіга. — К., 1922. — Держ. вид-во. — 147 с.

Висвітлено погляди видатних педагогів, громадських діячів другої половини XIX — початку XX ст., зокрема К. Ушинського, М. Пирогова, С. Русової, Я. Чепіги щодо проблеми організації, змісту, значення для виховання й розвитку дитини шкільного свята.

Отображены взгляды известных педагогов, общественных деятелей второй половины XIX — начала XX ст. (К. Ушинского, Н. Пирогова, С. Русовой, Я. Чепиги) относительно проблемы организации, содержания, значения для воспитания и развития ребенка школьного праздника.

The article reveals views of prominent pedagogues, public figures of the latter a'half of the 19 th — beginning of 20 th century — K. Kaushinskiy, M. Pirogov, S. Rusova, Y. Chepiga dealing with the problem of organisation, content, significance of a school holiday for children's upbringing and developping.

Надійшла 23 лютого 2015 р.